

Protection, Support and Defense of Natural Resources in the Light of International Documents

Seyed Hamed Shojaei¹, Ali Akbar Esmaeili^{1*}, Hossein Miri²

1. Department of Law, Faculty of Humanities, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

2. Department of Law, Gonbad Kavos Branch, Islamic Azad University, Gonbad Kavos, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Natural Resources and environment have long been considered as one of the most important pillars of human life, therefore, respect for natural resources and the environment has been expected among human societies in all historical periods. Today, the rapid process of industrialization of societies and along with it the trend towards globalization has made the world undergo great changes in social, economic and political dimensions and has also caused the destruction of environment and its pollution, which is the destruction and destruction of forests, the extinction of wild animals, Air, water and noise pollution, desertification, increase of greenhouse gases are among them. Today, natural resources, human, social (whole environment) and their protection have become such a moral and social value that criminal protection is necessary.

Method: The research is of a theoretical type and the research method is descriptive-analytical based on the collection of information in a library and by referring to documents, books and articles.

Ethical Considerations: IN this research, the principles of trustworthiness, honesty, neutrality and originality of the work have been respected.

Results: Today, one of the reasons for the decrease in food production can be considered as the improper management of environment, so the need to support and protect environment in the crisis of population growth is absolutely essential in order to provide food. Some experts believe that the world is on the verge of running out of environment.

Conclusion: Management of environment in many countries, especially in developing countries like Iran, is achieved not only by laws, but also by administrative arrangements such as administrative orders, technical standards, etc. It is clearly mentioned in the 21st principle of the Stockholm Declaration. Although the conference recognizes the ownership rights of governments over environment, the exercise of this right is subject to compliance with environment policies.

Keywords: Government Responsibility; Loss Prediction Criterion; Loss Prevention Criterion; Government Responsibility in Judicial Procedure; Prevention of Forced Accidents

Corresponding Author: Ali Akbar Esmaeili; **Email:** a.esmaeile@yahoo.com

Received: November 15, 2023; **Accepted:** February 01, 2024; **Published Online:** May 06, 2024

Please cite this article as:

Shojaei SH, Esmaeili AA, Miri H. Protection, Support and Defense of Natural Resources in the Light of International Documents. *Medical Law Journal*. 2022; 16(Special Issue on Legal Developments): e55.

حفاظت، حراست و حمایت از منابع طبیعی در پرتو اسناد بین‌المللی

سیدحامد شجاعی^۱ (ID)، علی‌اکبر اسمعیلی^{۱*} (ID)، حسین میری^۲

۱. گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

۲. گروه حقوق، واحد گنبد کاووس، دانشگاه آزاد اسلامی، گنبد کاووس، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: حوادث قهری و آفات طبیعی سالانه جان هزاران نفر را در جهان می‌گیرد و هزینه‌ها و خسارات مالی سنگینی به خصوص در کشورهای توسعه‌نیافته بر افراد تحمیل می‌کند. دولت به عنوان حاکمیت بر مردم در راستای ایفای وظایف و تکالیف قانونی خود و خدمات‌رسانی به شهروندان وظایف و تکالیفی در مورد اعلام هشدار خطرهای طبیعی و پیشگیری از آن‌ها دارد. این مقاله به بررسی مسئولیت مدنی دولت در فرض عدم انجام تکالیف قانونی توسط دولت اعم از عدم اعلام هشدارهای لازم و ترک اقدامات پیشگیرانه نسبت به حوادث قهری در پرتو رویه قضایی می‌پردازد. همچنین بر ضرورت افزایش پاسخگویی دولت به عنوان یک اقدام پیشگیرانه تأکید می‌کند.

روش: این تحقیق از نوع نظری بوده و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی می‌باشد و شیوه و ابزار جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات و آرای قضایی محاکم صورت گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها: مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش آن است که اولین گام در راستای جبران خسارت از زیان‌دیدگان حوادث قهری، تصویب قوانین و مقررات مناسب و الزام قانونی دولت و نهادهای عمومی، در راستای هشداردهی و پیشگیری قبل از وقوع حادثه و بلاهای طبیعی است تا از بروز ضرر و زیان مادی و معنوی پیشگیری شود؛ دوم اینکه، در صورت وقوع حادثه زیانبار، از طریق ضمانت اجراهای مناسب به شیوه‌ای آسان و سریع، بتوان به جبران خسارت زیان‌دیده به نحو مؤثری اقدام کرد؛ سوم اینکه دولت از حیث عدم هشداردهی و عدم پیشگیری از حوادث قهری مسئولیت دارد.

نتیجه‌گیری: اثبات خواهد شد که ترک فعل دولت در پیش‌بینی و پیشگیری و عدم انجام اقدامات بازدارنده در حوادث قهری، ضمن افزایش دامنه خسارات جانی و مالی برای شهروندان، باعث می‌شود تا مسئولیت مدنی دولت به طور کامل، بر مبنای نظریات و قواعد حقوقی برقرار شود. همچنین روشن می‌شود که قوانین و مقررات داخلی و رویه قضایی در کشور ما برای این‌گونه مسئولیت، هنوز کامل نشده است و هرچه بر جنبه بازدارندگی و پیشگیرانه مسئولیت مدنی دولت تأکید شود، بروز خسارت ناشی از حوادث طبیعی به حداقل خواهد رسید.

واژگان کلیدی: مسئولیت دولت؛ معیار پیش‌بینی ضرر؛ معیار پیشگیری ضرر؛ مسئولیت دولت در رویه قضایی؛ پیشگیری از وقوع حادثه قهری

نویسنده مسئول: علی‌اکبر اسمعیلی؛ پست الکترونیک: a.esmaile@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۲؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۲/۱۷

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Shojaei SH, Esmaili AA, Miri H. Protection, Support and Defense of Natural Resources in the Light of International Documents. Medical Law Journal. 2022; 16(Special Issue on Legal Developments): e55.

مقدمه

محیط زیست در تعریفی ساده شامل تمامی اجزاء و عناصر محیط اعم از زنده (گیاهان، جانداران و انسان) و... زنده است که بر هم تأثیر متقابل دارند. تخریب و یا کاهش کیفیت هر یک از اجزا یا عناصر یادشده موجب صدمه به سایر اجزا می‌شود و در نهایت انسان نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرد. بقای نسل انسان و سلامت او مشروط به وجود منابع طبیعی پاک، سالم و برخوردار از گونه‌های متنوع جانداران، گیاهان و آب و خاک و... همزمان با بهره‌برداری پایدار و متناسب از آنهاست و در واقع او حق برخورداری از منابع طبیعی پاک و سالم را دارد. ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر در این راستا تأکید می‌کند که «هر کس به سطحی از زندگی که برای سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش مناسب باشد» حق دارد. همچنین دیوان اروپایی حقوق بشر در سطح منطقه‌ای بر ارتباط اجتناب‌ناپذیر برخی از حقوق بنیادین بشری نظیر حق بر حیات و حق بر محیط زیست تأکید کرده است (۱).

در ابتدا لازم است تفاوت واژه‌های مورد بحث ارائه و سپس به مبحث اصلی ورود شود. حفاظت: Conservation, Maintenance (از طبیعت (طبیعی، انسانی و اجتماعی) یک فلسفه اخلاقی و جنبشی است که بر حفاظت از گونه‌ها در برابر انقراض، حفظ و احیای زیستگاه‌ها، افزایش خدمات اکوسیستم و حفاظت از تنوع زیستی متمرکز است. حراست: حراست در لغت به معنای پاسداری و مراقبت کردن می‌باشد. از لحاظ عرف اداری هم حراست به نهادی گفته می‌شود که در قلب تشکیلات یک سازمان وجود داشته و وظیفه خطیر مراقبت از سلامت اجزای ریز و درشت آن تشکیلات را در برابر انواع و اقسام انحراف‌های موجود به عهده دارد. حمایت: پشتیبانی و طرفداری از قانون‌ها در راستای حفظ سلامت جامعه، زیستگاه، جانوران، طبیعت و در کل منابع طبیعی و محیط زیست. به طور واضح مشخص است که هر کدام از این واژه‌ها، بار معنایی و وزن مختلفی داشته و مسئولیت خطیری را برای جامعه ایجاد می‌کند.

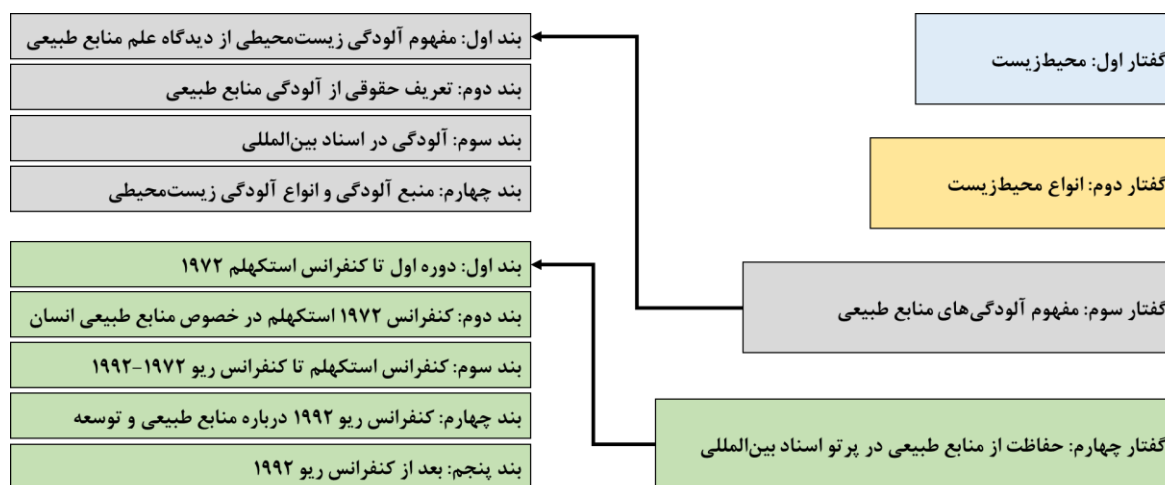
ماده ۱ بیانیه استکهلم نیز مقرر می‌دارد انسان از حقوق بنیادین برای داشتن آزادی و برابری و شرایط مناسب زندگی در محیطی که به او اجازه زندگی توأم با سعادت را بدهد، برخوردار است. به موجب این اعلامیه انسان‌ها رسماً مسئولیت حفاظت و بهبود محیط زیست را برای نسل‌های حاضر و آینده به عهده دارند. همچنین در بیانیه ریودوژانیرو ۱۹۹۲ آمده است: «انسان سزاوار داشتن حیات سالم، خلاق و سازنده و هماهنگ با طبیعت است.» انسان‌ها نمی‌توانند طبیعت را تغییر دهند و منابع طبیعی را به طور مستقیم و غیر مستقیم مستهلک سازند، بنابراین بایستی به ضرورت حفظ و نگهداری لطافت و کیفیت طبیعت و حفاظت از منابع طبیعی توجه داشته باشند (۲).

رعایت حقوق عناصر زیست‌محیطی و احترام به حق حیات همه موجودات نباید تنها در برهه‌ای خاص از زمان مد نظر قرار گیرد، بلکه انسان می‌بایست خود را پیوسته در طول تاریخ و در برابر آیندگان مسئول بداند و متوجه این امر مهم باشد که هر نوع افراط و یا تفریط در استفاده از منابع و هرگونه بی‌مهری نسبت به طبیعت اثرات سوئی در کل نظام طبیعت داشته و زندگی فرزندان او را تباہ می‌سازد، به طوری که امروزه، مهم‌ترین علت مرگ و میر در جهان را بیماری‌های عفونی تشکیل می‌دهد که ساده‌ترین راه انتقال آن‌ها از طریق محیط زیست آلوده است (۳). گسترش روزافزون آلودگی‌ها که به انحاء گوناگون هوا، خاک و آب‌های جهان را تحت تأثیر اثرات زیانبار قرار داده است و بالاخره تنزل کیفیت زندگی طبیعی انسان‌ها در نتیجه برهم‌خوردن تعادل و تناسب محیط زیست موجب شده است تا دولت‌ها، سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی به تدوین و اجرای قوانین و مقرراتی برای جلوگیری از آلودگی و تخریب منابع طبیعی مبادرت ورزند، بدین ترتیب اصول و قواعد الزام‌آور زیست‌محیطی به تدریج موجب توسعه حقوق منابع طبیعی چه در ابعاد ملی و چه در سطوح بین‌المللی گردیده و امروزه حقوق محیط زیست و قوانین و مقررات زیست‌محیطی یکی از مهم‌ترین ابزار و عوامل مدیریت محیط زیست و حفاظت از منابع آن محسوب می‌شود. در حقوق ایران حمایت غیر کیفری قانونگذار به دلیل عدم انسجام

درختان موجود در فضای شهری، اما برخی دیگر قابلیت تحقق در فضای شهری را دارند و از این جهت خاص این محیط نیستند، همچون هوا یا پسماندها. حمایت غیر کیفری مقنن در حفاظت از جنگل و منابع طبیعی به صورت یکپارچه و منسجم نبوده و به صورت نامتوازن صورت گرفته است. این عدم انسجام سبب بروز چالش‌های فراوانی از جمله ناسخ و منسوخ‌بودن قوانین می‌شود (۴).

در این مطالعه، با استفاده مبنای نظری و کتابخانه‌ای وسیع، تمامی ابعاد، اسناد و روش‌های حمایت از محیط زیست در پرتو اسناد بین‌المللی گرد هم آمده است. مطالعه حاضر در چهار گفتار ارائه شده است که در شکل ۱ بخش‌های مختلف آن نشان داده شده‌اند.

و از هم‌گسیختگی قوانین محیط زیست مثبت ارزیابی نمی‌شود. یکی از نخستین قوانینی که قانونگذار در حمایت از درختان جنگلی به تصویب رسانده است قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ است. در این قانون رفتارهایی از جمله قطع درختان جنگلی جرم‌انگاری شده است. قانونگذار در اقدام بعدی خود در سال ۱۳۷۱ قانون حفظ و حمایت از محیط زیست و ذخایر جنگلی کشور را به تصویب رساند که در آن قطع درختان جنگلی را ممنوع و برای متخلفان ضمانت اجرای کیفری در نظر گرفت. با این اقدام مقنن، به نظر می‌رسید که قانون دوم، قانون نخست را نسخ کرده است، اما هیأت‌وزیران در مصوبه سال ۱۳۸۲ خود، در اقدامی تعجب‌برانگیز جریمه‌های نقدی مقرر در قانون نخست را افزایش داد. در مقابل برخی از سیاست‌های غیر کیفری مقنن مخصوص محیط زیست شهری هستند، مانند از بین‌بردن

شکل ۱: چهار گفتار موجود در مطالعه و بخش‌های مختلف آن

روش

این تحقیق از نوع نظری بوده و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی می‌باشد و شیوه و ابزار جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات و آرای قضایی محاکم صورت گرفته است.

یافته‌ها

مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش آن است که اولین گام در راستای جبران خسارت از زیان‌دیدگان حوادث قهری، تصویب قوانین و مقررات مناسب و الزام قانونی دولت و نهادهای عمومی، در راستای هشداردهی و پیشگیری قبل از وقوع حادثه و بلایای طبیعی است تا از بروز ضرر و زیان مادی و

معنوی پیشگیری شود؛ دوم اینکه، در صورت وقوع حادثه زیانبار، از طریق ضمانت اجراهای مناسب به شیوه‌ای آسان و سریع، بتوان به جبران خسارات زیان‌دیده به نحو مؤثری اقدام کرد؛ سوم اینکه دولت از حیث عدم هشداردهی و عدم پیشگیری از حوادث قهری مسئولیت دارد.

بحث

۱. محیط زیست: اصطلاح منابع طبیعی، خود از دو کلمه «محیط» و «زیست» ترکیب یافته است. در برخی از کتب، به خصوص آن‌هایی که در دهه‌های گذشته تدوین شده‌اند، کلمه «محیط» مترادف اصطلاح «منابع طبیعی» قلمداد شده است. به عنوان مثال می‌توان از فرهنگ واژه‌های قرن نوزدهم میلادی نام برد. در این کتاب «امیل لیتز (Emile Litz)» لغت محیط را مترادف لغت منابع طبیعی دانسته است (۵). واژه محیط به معنای آنچه احاطه می‌کند، احاطه اشیا و یا ناحیه و یا موقعیت، عمل احاطه کردن و نتیجه این عمل جمع کلیه شرایط خارجی و اثر آن‌ها در زندگی و توسعه موجودات، فراگرفتن، نفوذ قرار دادند (۶). مجموعه عوامل فیزیکی، شیمیایی، بیولوژیکی و عوامل اجتماعی که در یک لحظه معین قادر به اثرگذارند مستقیم یا غیر مستقیم، فوری یا زمان‌دار در موجودات زنده و فعالیت انسان است. همچنین لغت «زیست» به معنی مصدر مرخم یا اسم مصدر زیستن، زندگانی، زندگی آورده شده است (۷).

زیست به معنای چیزی است که یک شخص برای زنده ماندن به آن نیاز دارد. تهیه کردن غذای کافی یا پول کافی برای زنده نگه داشتن خود. زندگی و عمره زندگانی، اعاشه، امرار معاش، دوام، وسیله معیشت، قلمرو حیات و زندگی زیست واژه فارسی مترادف با زندگی و حیات است. بنابراین منظور از آن مجموعه عواملی است که زندگی و حیات را برگرفته است (۶). در قوانین و مقررات کشور، اعم از قانون اساسی، قوانین عادی و دیگر مقررات، تعریفی از منابع طبیعی ارائه نشده است، بنابراین در این زمینه نمی‌توانیم به دیدگاه قانونی استناد کنیم و ناگزیر از مراجعه به متون دیگر خواهیم بود (۸).

لذا برخی از صاحب‌نظران نسبت به اینکه بتوان تعریف جامع و حقوقی از منابع طبیعی ارائه داد، اظهار تردید نموده و بیان داشته‌اند که حقوق داخلی ایران و بسیاری از کشورها در خصوص تعریف منابع طبیعی ساکت بوده و بیشتر منابع طبیعی را در رابطه با عناصر طبیعت، منابع طبیعی شهر و مناظر به کار برده‌اند و حقوق و تکالیف را حول این محورها بیان نموده‌اند. برای مثال می‌توان به برخی از قوانین و مقررات موضوعه مانند قانون حفاظت و بهسازی منابع طبیعی، قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع، قانون شکار و صید، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا، قانون شهرداری و... اشاره نمود (۹). منابع طبیعی دست کم به معنای امروزی آن در بسیاری از زبان‌ها یک اصطلاح نو و تازه است. سابقه کاربرد آن در فرانسه، به قرن دوازدهم برمی‌گردد. این اصطلاح از آغاز دهه ۱۹۶۰ کاربرد پیوسته پیدا کرده است. در دیگر زبان‌ها هم کلمات جدیدی در خلال همین دهه به منظور رساندن مفهوم فوق مورد استفاده واقع شدند.

همچنین اصطلاح منابع طبیعی را می‌توان به تمام یک سیاره و حتی به فضای خارجی که آن را احاطه کرده، اطلاق کرد اصطلاح بیوسفر (Biosphere) یا لایه حیاتی که یونسکو خصوصاً آن را به کار می‌برد، با یکی از وسیع‌ترین تعاریف مطابقت دارد که عبارت است از: محیط زندگی بشر یا آن بخش از جهان که بنا به دانش کنونی بشر همه حیات در آن استقرار دارد. در حقیقت بیوسفر یا لایه حیاتی، همان لایه و قشر نازکی است که این کره خاکی را در میان گرفته است. بیوسفر شامل زمین و هزاران متر بالا و عمق زمین و اقیانوس‌ها است. تعاریف گوناگونی از منابع طبیعی در منابع داخلی و اسناد بین‌المللی ارائه شده است که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود (۹). در تعریف منابع طبیعی مفاهیم و عبارات گوناگونی بیان شده است که صرف نظر از وجود اختلافات در کلمات و الفاظ، تشابه فراوانی از حیث مفهوم وجود دارد و استمرار حیات انسانی و تمامی گیاهان و جانوران منوط به وجود محیط زیست مناسب است (۱۰).

اروپا است در تاریخ ۲۱ ژوئن ۱۹۹۳ در لوگانو به تصویب رسانده است. بر اساس ماده ۲ کنوانسیون مذکور: از نظر این کنوانسیون، محیط زیست شامل سه بخش است:

- منابع طبیعی اعم از تجدیدپذیر و غیر قابل تجدید، مانند هوا، آب، خاک و کلیه جانوران و گیاهان و تأثیر متقابل این عوامل بر یکدیگر.

- اموال و دارایی‌هایی که جزء میراث فرهنگی می‌باشند.

- مناظر و چشم‌اندازهای ویژه از این روی منابع ساخت دست بشر شامل بناها و آثار تاریخی، ساختمان‌های گوناگون و یا مناظر و چشم‌اندازهای ویژه به عنوان بخشی از منابع طبیعی، باید در برابر خطرات خرابی، حراست شوند.

ماده ۱۰ این کنوانسیون منابع طبیعی را این‌گونه تعریف می‌کند: «منابع طبیعی جاندار و غیر جاندار مانند هوا، آب، خاک، جانداران و گیاهان و واکنش‌های بین عوامل مشابه و دارایی‌هایی که به عنوان بخشی از میراث فرهنگی به شمار می‌آیند و به عنوان ویژگی‌های خاص از محیط به شمار می‌آیند» (۱۳).

۲. انواع محیط زیست: در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صورت مستقیم و خاص (اصل ۵۰) به طور کلی محیط زیست به سه نوع تقسیم می‌شود: محیط طبیعی، محیط مصنوعی یا انسان‌ساخت و محیط اجتماعی و همچنین به صورت غیر مستقیم (اصل ۴۵) به حمایت از منابع طبیعی پرداخته شده است (۱۲). محیط طبیعی به آن بخش از منابع طبیعی اطلاق می‌گردد که در تشکیل آن بشر نقشی نداشته، بلکه از موهبت‌های خدادادی است. این محیط، اگرچه از دستبرد انسان مصون نمانده و با دخالت‌های انسان دگرگونی‌هایی در آن ایجاد شده، اما ماهیت اصلی خود را همچنان حفظ نموده است و شامل جنگل‌ها، مراتع، کوه‌ها، دشت‌ها، رودخانه‌ها، باتلاق‌ها، چشم‌اندازها و... می‌گردد. به عبارت دیگر، تمامی چشم‌اندازهای طبیعی موجود در جهان، محیط طبیعی محسوب می‌شوند (۱۴). عوامل تشکیل‌دهنده محیط طبیعی را می‌توان به دو قسمت عوامل جاندار و بی‌جان تقسیم کرد: عوامل بی‌جان عبارت‌اند از: آب، هوا، خاک. محیط

در جایی دیگر در تعریف منابع طبیعی آمده است که: «منابع طبیعی عبارت است از محیطی که فرآیند حیات را فراگرفته و با آن بر هم کنش دارد. منابع طبیعی از طبیعت، جوامع انسانی و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده‌اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره زمین را فرامی‌گیرد» (۱۱). بنا بر تعریف دیگری که از منابع طبیعی بیان شده است، یک هدیه الهی است که از مجموعه منابع، موجودات، علل و شرایط هماهنگی که گرداگرد هر موجود زنده وجود دارد و استمرار زندگی و حیات منوط و وابسته به آن است، تشکیل می‌شود (۱۲).

در اسناد بین‌المللی نیز تعاریفی در مورد منابع طبیعی وجود دارد، از جمله گروه جهانی محیط زیست و توسعه بیان می‌نماید که: «منابع طبیعی، محیط یا جایی است که ما در آن زندگی می‌کنیم.» همچنین متن حقوقی مصوب شورای جامعه اقتصادی اروپا، در تاریخ ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷، منابع طبیعی را این‌گونه تعریف می‌کند: «منابع طبیعی، شامل آب، هوا، خاک و عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده می‌گردد» (۱۱).

همچنین در مقدمه بیانیه کنفرانس سازمان ملل متحد درباره منابع طبیعی انسان در سال ۱۹۷۲ در استکهلم خطاب به دولت‌ها آمده است: «انسان مخلوق و شکل‌دهنده منابع طبیعی خود است، محیطی که به وی بقای فیزیکی، فرصت رشد معنوی (اخلاقی، اجتماعی و روحی) اعطا می‌کند.»

اشاره به «انسان شکل‌دهنده منابع طبیعی خود» به این معنی است که محیط که به دست انسان ساخته شده نیز، باید مورد توجه قرار گیرد. در بحث کنترل آلودگی نیز، منابع طبیعی چنین تعریف شده است: «منابع طبیعی شامل همه یا بخشی از عناصر تشکیل‌دهنده طبیعی، اعم از آب، هوا، خاک، چه در سطح و چه در عمق، حالت طبیعی یا محیط انسان‌ساخت است. تعریف دیگری با جامعیت بیشتر درباره منابع طبیعی در کنوانسیون مسئولیت مدنی خسارات ناشی از اعمال خطرناک در منابع طبیعی مورد استفاده قرار گرفته است که طرح پیشنهادی آن را شورای اروپا که یک سازمان منطقه‌ای در

را در جهت آلوده‌سازی محیط آغاز کرده، امروزه این وضعیت در بیشتر نقاط جهان و کشورهای صنعتی و یا در حال رشد، مانند ایران به خوبی مشاهده می‌شود. در قوانین و مقررات داخلی (ایران) هیچ‌گونه تعریفی از محیط طبیعی و انسانی ارائه نشده است، در مقررات بین‌المللی یعنی کنوانسیون‌ها، معاهدات، «Treaty» و «Convention» و «Protocol» پروتکل‌های مهم بین‌المللی مانند بیانیه کنفرانس (Stockholm Declaration) استکهلم و اعلامیه ریودوژانیرو (Rio De Janeiro Proclamation, 1992) از محیط طبیعی و انسان‌ساخت (مصنوعی) نامبرده شده است، نسبت به آن مقرراتی وضع گردیده است و یا در برنامه‌ها و اقدامات بین‌المللی و منطقه‌ای مورد توجه واقع شده است (۱۱).

علاوه بر محیط طبیعی و مصنوعی، محیط اجتماعی نیز وجود دارد که در برخی تقسیم‌بندی‌ها و انواع منابع طبیعی نام برده شده است و در برخی از آن‌ها نیامده است. ما نیز آن را وارد تقسیم‌بندی نکرده و فقط برای آشنایی با آن توضیح مختصری ارائه می‌دهیم. منظور از محیط اجتماعی، محیطی است که انسان‌ها در آن همراه با نهادهای اجتماعی که امور و نیازمندی‌های مختلف جامعه را سازمان می‌دهند، زندگی می‌کنند. در این بخش محیط زیست انسان‌ها با یکدیگر در ارتباط بوده و با هم سروکار دارند، نقش اساسی را ایفا می‌نمایند. محیط اجتماعی دربرگیرنده خانواده، همسایگان، همکاران، عابران، فروشندگان و سایر عناوین و روابط موجود شهری و روستایی به عبارتی دولت و ملت است.

در کشورهای توسعه‌یافته از جمله ایران، مسائل زیست‌محیطی بیش از آنچه که جنبه منفی داشته باشند، از محتوایی اجتماعی و فرهنگی برخوردارند. قبول بی‌چون و چرای روش‌های معماری، شهرسازی، رشد صنعتی، تجارت و بالاخره الگوهای مصرفی کشورهای از نظر فناوری پیشرفته، تشکیل‌دهنده بنیادی‌ترین مسائل زیست‌محیطی ما می‌باشند و این همه تا بدان حد در فرهنگ ما رسوخ کرده که به تدریج، این اعمال را محصول تفکرات خود می‌پنداریم. بنابراین هدف نهایی حفاظت منابع طبیعی در رابطه با محیط اجتماعی،

مصنوعی یا انسان‌ساخت به آن بخش محیط زیست اطلاق می‌گردد که توسط انسان ساخته شده است و زاینده تفکر او است (۱۵). در این مطالعه، هدف اصلی و تمرکز بر روی منابع طبیعی است.

به عقیده پاره‌ای از متخصصان منابع طبیعی، محیط مصنوعی «محیط زاینده تفکر»، «محیط فرهنگ ساخت» است، زیرا پیدایش وضعیت موجود آن، نتیجه نیروی خلاقیت و تفکر بشر است و به همین جهت است که به آن محیط فرهنگ ساخت یا تفکر ساخت نیز گفته می‌شود. بنابراین به طور خلاصه می‌توان گفت که شهرها با تمام اجزا، قسمت‌ها و محتوایشان، محیط زیست مصنوعی ما را تشکیل می‌دهند. خانه‌ها، مدارس، کارخانه‌ها، خیابان‌ها، فرودگاه‌ها و مانند این‌ها اجزای این بعد از منابع طبیعی محسوب می‌شوند. علاوه بر این موارد، زباله‌های کنار خیابان‌ها، آلودگی آب و هوا، تمییز یا کثیف بودن جویبارهای روان و مانند آن‌ها نیز عناصر تشکیل‌دهنده این قسمت از منابع طبیعی هستند. از آنجا که محیط مصنوعی حاصل نحوه تفکر و چگونگی فرهنگ هر جامعه است، بر اساس این شاخص می‌توان طرز تفکر و کیفیت فرهنگ یک اجتماع را دریافت (۱۱). به عبارت دیگر، با ملاحظه تمیز یا آلوده بودن یک شهر، به علاقمندی ساکنان آن به سلامت و بهبود منابع طبیعی و پاکیزگی آن یا بی‌توجهی نسبت به این موضوع می‌توان پی برد. بنابراین بافت محیط مصنوعی و انسان‌ساخت، در حقیقت محصول فرهنگی، برنامه‌ریزی و طراحی بشر است. تا زمانی که انسان برای گذراندن زندگی‌اش، با منابع طبیعی و طبیعت سروکار داشت، توان و قابلیت محیط خود را به طور غریزی و یا تجربی رعایت می‌کرد.

برای نمونه اگر مرتعی را می‌یافت که تنها برای بیست رأس دام کافی بود، بیشتر از این تعداد را در آن مرتع به چرا نمی‌برد، اما به تدریج که بشر از طبیعت فاصله گرفت، بسیاری از این اندیشه‌ها را از دست داد و قوانین طبیعت را از یاد برد. این انسان‌ها که تولیدکننده و ابزارساز شده بود، برای رسیدن به هدف‌های خود، بدون در نظر گرفتن قوانین طبیعت، به سازمان‌دهی محیط خود پرداخت و به این ترتیب حرکت خود

- مصوبه شماره ۱۷۱ مصوب ۱۳۷۹/۳/۱۱ راجع تعیین مدت اعتبار و بهای پروانه‌های شکار و صید.

- مصوبه شماره ۱۷۲ ۱۳۷۹/۳/۱۱ در مورد حق‌الزحمه آکنده‌سازی (تاکسیدرمی) جانوران وحشی.

- مصوبه شماره ۱۶۸ مورخ ۱۳۷۸/۶/۳ راجع به تعیین گونه‌های جانوری وحشی مشمول قانون شکار و صید و طبقه‌بندی آن‌ها.

۳. مفهوم آلودگی‌های منابع طبیعی: آلودگی منابع طبیعی که بی‌توجهی به آن می‌تواند حیات بشر و بقای او را مورد تهدید و خطر جدی قرار دهد، موضوعی است که توجه مجامع و سازمان‌های جهانی، بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی را به آن معطوف داشته است (۱۷). در واقع آلودگی حاصل مصدر آلوده بوده و در فرهنگ لغت فارسی به معنای عمل و فعل آلوده، لوث، گناه، جرم، کثیفی آمده است و در لغت عرب نیز واژه «التلوث» به همین معنا به کار رفته است که در مقابل آن واژه «Pollution» نوشته شده است (۷).

۳-۱. مفهوم آلودگی زیست‌محیطی از دیدگاه علم منابع طبیعی: تعاریف مختلف و متعددی از مفهوم آلودگی از سوی متخصصین و صاحب‌نظران منابع طبیعی ارائه شده است که در اینجا به برخی از این تعاریف اشاره می‌شود: طبق یکی از تعاریف «آلودگی عبارت از هرگونه تغییر نامرغوب در خواص طبیعی، شیمیایی یا بیولوژیکی محیط مانند هوا، آب، خاک که سبب ورود خسارت انسانی یا سایر اجزای کائنات اعم از حیوانات و گیاهان شود» (۱۸). در تعریف دیگری آمده است که آلودگی زمانی ایجاد می‌شود که غلظت یک عامل شیمیایی در محیط به اندازه‌ای باشد که باعث واکنش فیزیولوژیک به وسیله موجودات زنده در نتیجه تغییرات بوم‌شناختی شود (۱۹). بنابراین آلودگی حالتی است که وضعیت عادی را مخدوش و تأثیر منفی روی موجودات زنده دارد، از این رو باید بین ناخالصی و آلودگی فرق قائل شد. ناخالصی مقدار (غلظت یا تراکم) یک ماده یا موادی در محیط بیش از حد طبیعی آن است و این به معنای ضرر برای محیط زیست نیست، ولی در

توسعه و افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطوح مختلف اجرایی است.

در زمینه تلاش‌ها و اقدامات منطقه‌ای مربوط به منابع طبیعی که به ابعاد طبیعی و انسانی محیط زیست توجه شده است می‌توان از برنامه همکاری‌های زیست‌محیطی کشورهای جنوب آسیا (کلمبو - ۱۹۸۰ م.) نام برد که جمهوری اسلامی ایران با تصویب ماده واحده‌ای در تاریخ ۱۳۷۰/۹/۳ به عضویت این برنامه درآمد است. برنامه مزبور هدف خود را چنین اعلام کرده است: «حمایت و تشویق اجرای طرح‌هایی در جهت بهبود وضعیت محیط زیست اعم از طبیعی و انسانی و بهبود کیفیت زندگی در کشورهای جنوب آسیا و استفاده صحیح و پایدار از منابع طبیعی برای از بین بردن فقر و کاهش نابرابری‌های موجود در کشورهای مذکور.» شورای عالی حفاظت منابع طبیعی (که عالی‌ترین مرجع منابع طبیعی محیطی در کشور است) در دو زمینه محیط زیست انسانی و طبیعی مصوباتی دارد. مصوبات در مورد محیط انسانی به شرح ذیل هستند (۱۶):

مصوبه ۱۰۸ مورخ ۱۳۶۶/۳/۲۰ در مورد اجرای مقررات مواد ۱۱ و ۱۲ قانون حفاظت و بهسازی منابع طبیعی در کلیه نقاط کشور در آب‌های ساحلی و سرزمینی ایران.

- مصوبه شماره ۱۳۴ مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۷ در مورد جلوگیری از آلودگی هوای تهران.

- مصوبه شماره ۱۳۶۶ مورخ ۱۳۷۳/۳/۵ در مورد جلوگیری از آلودگی هوای تهران.

- مصوبه شماره ۱۶۱ مورخ ۱۳۷۷/۷/۲۵ در مورد جلوگیری از آلودگی هوای تهران و حد مجاز خروجی وسایل نقلیه موتوری. همچنین درباره محیط زیست طبیعی نیز مصوباتی مانند:

- مصوبه شماره ۴۲ مورخ ۱۳۵۲/۹/۲۰ درباره انواع خرچنگ.

- مصوبه شماره ۴۷ مورخ ۱۳۷۵/۱۱/۲۷ درباره پستانداران، خزندگان، پرندگان وحشی جانوران دریایی و آبزیان.

- مصوبه شماره ۱۷۰ مصوب ۱۳۷۹/۳/۱۱ راجع به بهای جانوران وحشی از نظر مطالبه ضرر و زیان.

تعریف آلودگی می‌گوییم ماده برای کل محیط زیست خطرناک است.

تعریف جامع دیگری که از آلودگی شده عبارت است از «هر عاملی که باعث برهم‌زدن اجزا طبیعی یک اکوسیستم شود و موجب تغییرات نامطلوب، آسیب و تخریب در سیستم بیولوژیک شود، آلودگی نامیده می‌شود.» به نظر می‌رسد که تعریف اخیر جامع و مانع باشد، چراکه هر نوع تغییر نامطلوب یا آسیب و تخریب در سیستم بیولوژیکی را دربر می‌گیرد. بنابراین صرف تغییر در وضعیت فیزیکی یا شیمیایی آب، خاک و هوا آلودگی نامیده می‌شود و الزاماً آلودگی مفهومی است که علاوه بر تغییر خواص ماده به سلامت انسانی یا جانوری و گیاهی نیز زیان برساند (۲۰).

۳-۲. تعریف حقوقی از آلودگی منابع طبیعی: نخستین تعریفی که از آلودگی منابع طبیعی در حقوق ایران مطرح شده است، تعریفی است که در قانون حفاظت و بهسازی منابع طبیعی مصوب ۱۳۵۳ (اصلاحی ۱۳۷۱ ش.) آمده است. در ماده ۹ این قانون، پس از بیان ممنوع‌بودن هرگونه آلودگی منابع طبیعی، به تعریف آلودگی مبادرت شده است. آلودگی منابع طبیعی از نظر این قانون، عبارت است از: پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا، خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی یا شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد، تغییر دهد. «این‌نامه اجرایی بند «ج» ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه (مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۷) نیز آلودگی را همان تعریف ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی دانسته است (۲۱).

در عرصه حقوق بین‌الملل نیز از آلودگی منابع طبیعی تعاریفی بیان شده است که در اینجا به یکی از آن‌ها اشاره می‌شود. در کنوانسیون بین‌المللی نجات دریایی ۱۹۸۹ لندن، تخریب و آلودگی منابع طبیعی این‌گونه تعریف شده است: «صدمه به منابع طبیعی عبارت است از: هر صدمه مادی اساسی به سلامتی انسان یا حیوان یا منابع دریایی و آب‌های ساحلی یا آب‌های درون سرزمینی یا مناطق مجاور آن‌ها که در نتیجه

آلودگی، لوئ‌شدگی، آتش‌سوزی، انفجار یا حوادث مهم مشابه ایجاد می‌شود.»

۳-۳. آلودگی در اسناد بین‌المللی: در سال‌های اخیر دنیا شاهد توسعه و پذیرش چندین موافقت‌نامه در سطح منطقه‌ای و جهانی برای کنترل آلودگی بوده برای مثال موافقت‌نامه‌هایی برای کنترل تخلیه زباله در دریا (کنوانسیون ۱۹۷۲ لندن در خصوص دفع زباله، Marpol ۱۹۷۳ الی ۱۹۷۸) (قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل ۱۹۷۸ مربوط به کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی ناشی از کشتی‌ها ۱۹۷۳ (مارچ ۷۸-۱۹۷۳)، در تاریخ ۱۳۸۰/۱۰/۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است). حفاظت محیط زیست دریایی مناطق ویژه (مثل کنوانسیون حفاظت دریایی مدیترانه در برابر آلودگی ۱۹۷۶)، کنترل آلودگی دوربرد برون‌مرزی هوا (کنوانسیون ۱۹۷۹ آلودگی فرامرزی دوربرد هوا و پروتکل آن) و حفاظت از لایه ازن (کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن ۱۹۸۵ و پروتکل مونترال ۱۹۸۷) و اصلاحیه‌های بعدی آن‌ها است.

برخی متون دیگر دربردارنده شرح جزئیاتی برای جلوگیری از آلودگی و کنترل جامع در سطح منطقه‌ای، از جمله اتحادیه اروپایی (OECD: Organization for Economic Co-Operation and Development) می‌باشند. منظور از جلوگیری آلودگی و کنترل جامع که به عنوان یک نظریه در شورای (OECD) در ۳۱ جولای ۱۹۹۱ اظهار شده است، عبارت است از: جلوگیری یا به حداقل‌رساندن زیان وارده بر کل محیط زیست به منظور داشتن برنامه جامع منابع طبیعی با احتساب اثرات مواد یا فعالیت‌ها روی عناصر منابع طبیعی در حد اعتدال (هوا، آب، خاک) از نظر مبدأ و هدف جغرافیایی کنترل و آلودگی به طور کامل و جامع روی هر ماده آلاینده متمرکز است. از این رو انگیزه تلاش حقوق منابع طبیعی، اعمال روش‌هایی در جهت حذف یا حداقل کاهش انتشار آلاینده‌ها است (۲۲). این معاهدات تلاش برای کنترل و جلوگیری از آلودگی و تدارک خسارت‌های زیست‌محیطی هستند، اما به جرائم زیست‌محیطی نپرداخته‌اند. بیانیه ریو

پیشرفت صنایع و فعالیت‌های هسته‌ای و فضایی به وجود آمده است نیز اضافه نمود که برخی از آن‌ها را توضیح خواهیم داد.

۴. حفاظت از منابع طبیعی در پرتو اسناد بین‌المللی:
تاریخ تدوین قوانین بین‌المللی حفاظت از منابع طبیعی از سال ۱۸۶۸ که در آن سعی بر ایجاد موافقت بین‌المللی برای حفاظت از پرندگان مفید برای کشاورزی قرار گرفت، برمی‌گردد. قانون بین‌المللی آلودگی دریاها نیز در دهه ۱۹۵۰ تدوین شد. در سال ۱۹۶۸ کنفرانس پاریس (حمایت از انسان و لایه بیوسفر) تشکیل گردید. پیدایش کنفرانس پاریس منجر به تأسیس سازمان منابع طبیعی و قانون حفاظت و بهسازی منابع طبیعی شد. یک سال بعد در سال ۱۹۶۹ مجمع عمومی UN (سازمان ملل) قطعنامه‌ای صادر کرد (۱۲).

برای تشکیل کنفرانس جهانی برای منابع طبیعی نخستین اقدام عملی به ابتکار سازمان ملل در سال ۱۹۷۲ و در استکهلم در مورد محیط انسان انجام شد. علیرغم اینکه در این کنفرانس تضادهای بلوک‌های شرق و غرب موضوعات جنبی سیاسی متعددی را مطرح نمودند، در مطرح کردن سؤالات جدی زیست‌محیطی توفیقی نسبی است. پیمان‌های وین و پروتکل مونترال در مورد لایه ازن از دیگر اقدامات بین‌المللی است. متعاقب آن کنفرانس ریو در سال ۱۹۹۲ تشکیل شد که به عنوان یکی از کنفرانس‌های مهم در زمینه حفاظت از منابع طبیعی شناخته شده است. پروتکل کیوتو در سال ۱۹۹۷ از کشورهای پیشرفته خواست تا از میزان تولید گازهای گلخانه‌ای بکاهند. یکی از مشکلات اساسی فراروی چنین کنفرانس‌هایی رنگ و بوی سیاسی‌دادن به آن توسط ممالک قدرتمند سیاسی و نظامی و اقتصادی است که بیشترین آلاینده‌ها را تولید و مصرف می‌کنند، بیشترین تخریب‌های گذشته را به وجود آورده‌اند، امکان تخریب (مثل بمب‌های اتمی) را در اختیاردارند، به همین دلیل غالباً با مطرح شدن هر موضوعی که به نحوی با آن مرتبط شده، موافق نبوده و آن را با عنوان «سیاسی‌نمودن موضوع منابع طبیعی» نفی می‌نمایند (۲۳). جمهوری اسلامی ایران نیز در فرآیندهای بین‌المللی بخش منابع طبیعی و محیط زیست به ویژه مدیریت پایدار

درباره توسعه و منابع طبیعی (۱۹۹۲ م.) از کشورها خواسته است تا قوانین و مقررات تدارک خسارت قربانیان حوادث زیست‌محیطی را وضع کنند. اساسنامه دادگاه بین‌المللی جنایی «UICC» که سال ۱۹۹۸ در رم امضا شد و اکنون الزام‌آور است، از نظر تخلفات زیست‌محیطی هیچ‌گونه صلاحیتی برای رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی ندارد. ماده پنجم اساسنامه این دادگاه صلاحیت دادگاه را برای رسیدگی به دعوی زیر پیش‌بینی کرده است: ۱- جنایت نسل‌کشی؛ ۲- جنایت علیه بشریت؛ ۳- جنایات جنگی؛ ۴- جنایات تجاوز.

اما اگر جنایت محیط زیستی رخ داد که از مصادیق نسل‌کشی، جنایات جنگی و علیه بشریت نباشد و تنها به منابع طبیعی مثلاً دریاهای آزاد لطمات سنگینی وارد سازد، دادگاه صلاحیت رسیدگی به آن را ندارد. امروزه دادگاه‌های هندوستان در دعوی مربوط به آلودگی منابع طبیعی، آلوده‌کردن تدریجی و آرام آب، هوا، خاک و منابع طبیعی بشر را، سلب «حق حیات» تفسیر می‌کنند و به راحتی آن را در تضاد با اصل ۲۱ قانون اساسی می‌دانند و علیه آلوده‌ساز حکم صادر می‌کنند. این احکام شامل دستور توقف فعالیت آلوده‌ساز، جبران خسارت و گاهی لغو جواز کسب و فعالیت می‌شود (۲۳).

۳-۴. منبع آلودگی‌ها و انواع آلودگی زیست‌محیطی:
آلودگی و تخریب محیط زیست از راه‌های گوناگون به وجود می‌آید. به عبارت دیگر آلودگی وارده به محیط زیست از منابعی ناشی می‌شود که این منابع خود دارای منشأ و زمینه یکسان نیستند. گاهی آلودگی محیط زیست از یک منبع طبیعی پدید می‌آید، مانند آتش‌فشان‌ها و در مواردی نیز آلودگی بر اثر فعالیت انسان به وجود خواهد آمد، مانند آلودگی صوتی، هسته‌ای و مانند آن. بنابراین به طور کلی می‌توان گفت که آلودگی محیط زیست دارای دو منبع اساسی است: ۱- طبیعی؛ ۲- انسانی. بر اساس تعریف آلودگی در ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، سه نوع آلودگی وجود دارد که عبارت‌اند از: ۱- آلودگی هوا؛ ۲- آلودگی آب؛ ۳- آلودگی خاک. به این سه نوع آلودگی می‌توان آلودگی‌های دیگر را مانند آلودگی صوتی، شیمیایی، هسته‌ای، فضایی و... را که نتیجه

کنوانسیون مقابله با بیابان‌زایی ملل متحد: ایران سومین کشوری است که این کنوانسیون را امضا نموده و مراحل تصویب آن را رسماً در سال ۱۳۷۵ به اتمام رسانده است. علاوه بر آن جمهوری اسلامی ایران برنامه اقدام ملی مقابله با بیابان‌زایی و کاهش اثرات خشکسالی را از طریق یک فرایند مشارکتی با حضور گسترده کلیه ذی‌نفعان در سطوح مختلف در سال ۱۳۸۳ تدوین نمود که از عمده محورهای آن، مشارکت جوامع محلی در کلیه سطوح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری با تأکید بر رهیافت از پایین به بالا مندرج در کنوانسیون می‌باشد.

مجموع مرتبط با موضوع جنگل ملل متحد: کنفرانس توسعه و محیط زیست ملل متحد در سال ۱۳۷۱ در ریو برزیل یک برنامه کار چندساله را جهت نیل به توسعه پایدار تهیه نمود که یک هیأت عالی‌رتبه از سوی جمهوری اسلامی ایران در این کنفرانس شرکت داشتند. کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد در سومین نشست خود در سال ۱۳۷۴ پانل بین‌الدول جنگل با هدف ایجاد همگرایی حول محور موضوعی راه‌اندازی نمود که متعاقب مسئولیت آن به مجمع بین‌الدول جنگل و مجمع جهانی جنگل واگذار گردید و جمهوری اسلامی ایران از ابتدا در کلیه این فرایندها نقش فعال و برجسته‌ای داشته و اعتقاد دارد که فرایندهای یادشده نقش مهمی جهت نیل به یک اجماع جهانی در خصوص موضوعات مرتبط با جنگل داشته است.

۴-۱. دوره اول تا کنفرانس استکهلم ۱۹۷۲: اولین تلاش‌ها برای ایجاد قواعد بین‌المللی در زمینه منابع طبیعی از نیمه دوم قرن ۱۹ و در قالب انعقاد معاهدات دوجانبه در زمینه ماهیگیری آغاز گردید. این روند با انعقاد کنوانسیون‌ها و معاهدات دوجانبه در زمینه حفاظت از طبیعت، حیات وحش و پرندگان مهاجر از اوایل قرن بیستم وارد مرحله جدید گردید و سپس با یک روند پرشتاب‌تر به زمینه‌هایی همچون حفاظت از آلودگی دریاها، رودخانه‌های مرزی، تالاب‌ها، آلودگی نفتی دریاها، آلودگی‌های شیمیایی و هسته‌ای، آلودگی هوا، فضای ماورای جو و قطب جنوب گسترش یافت و تا سال ۱۹۷۲

منابع طبیعی فعال و پاسخگو است. قوانین ملی با این مفهوم دقیقاً همخوانی داشته و این امر در قالب تعداد زیادی از مصوبات دو دهه گذشته همانند قانون حفاظت و حمایت از منابع طبیعی، برنامه راهبردی ملی محیط زیست و توسعه پایدار، برنامه اقدام ملی برای مقابله با بیابان‌زایی و کاهش اثرات خشکسالی و اخیراً طرح تنفس جنگل‌های هیرکانی مورد حمایت و پشتیبانی قرار گرفته است. جمهوری اسلامی ایران عضو کلیه کنوانسیون‌های محیط زیستی بوده و در آژانس‌های تخصصی مرتبط با سازمان ملل به شرح ذیل عضویت دارد:

کنوانسیون تنوع زیستی: جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۵ به عضویت کنوانسیون تنوع زیستی درآمد. هدف این کنوانسیون عبارت‌اند از حفظ تنوع زیستی، استفاده پایدار از گونه‌ها و سهم‌شدن عادلانه و برابر در مزایای حاصل از کاربرد منابع ژنتیکی، از جمله از طریق دسترسی مناسب به منابع ژنتیکی و انتقال صحیح تکنولوژی‌های مربوط، با در نظر گرفتن کلیه حقوق مربوط به آن منابع و تکنولوژی‌ها و همچنین از طریق تأمین مالی لازم. ایران اولین گزارش ملی و برنامه عمل ملی تنوع زیستی خود را در سال ۱۳۸۷ با تأکید بر چهار اصل ارتقای مشارکت و آگاهی‌های عمومی، تدوین سیستم‌های اطلاع‌رسانی تنوع زیستی، بهره‌برداری پایدار از منابع تنوع زیستی و حفاظت جامع از تنوع زیستی تدوین نمود. دومین گزارش ملی و برنامه عمل ملی تنوع زیستی کشور با تأکید بر چهار اصل فوق در سال ۱۳۹۵ تهیه و به دبیرخانه کنوانسیون تنوع زیستی ارائه گردیده است.

کنوانسیون تغییر اقلیم: ایران در سال ۱۳۷۵ به عضویت کنوانسیون تغییر اقلیم پیوست، ضمناً در سال ۱۳۹۵ سند راهبرد ملی تغییر اقلیم با رویکرد کاهش انتشار و سازگاری با تغییرات اقلیمی تهیه شده است. سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور برنامه‌های گسترده‌ای را در چارچوب سند راهبرد ملی تغییر اقلیم برای فعالیت‌های سازگاری با تغییرات از طریق افزایش پوشش گیاهی و جنگل‌کاری برای کنترل انتشار گازهای گلخانه‌ای در دست اجرا دارد.

بین‌الملل منابع طبیعی واقع شد. این کنفرانس با طرح موضوعات محیط زیست در سطح بین‌المللی، راه را برای توسعه و تکامل قواعد بین‌المللی زیست‌محیطی نیز هموار نمود.

پیشنهاد اولیه بر پایه یک کنفرانس بین‌المللی درباره منابع طبیعی، در دسامبر ۱۹۶۷ از سوی دولت سوئد در جریان اجلاس سالانه مجمع عمومی مطرح گردید، شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل نیز بر اساس پیشنهاد دولت سوئد، طی قطعنامه ۱۳۴۶ سال ۱۹۶۸ برپایی یک کنفرانس بین‌المللی درباره منابع طبیعی را توصیه نمود. مجمع عمومی در همان سال و طی قطعنامه ۲۳۹۸ با استقبال از توصیه شورای اقتصادی اجتماعی، برپایی کنفرانس بین‌المللی انسان و منابع طبیعی در سال ۱۹۷۲ را تصویب نمود و از دبیر کل خواست تا ضمن ارائه گزارش به مجمع عمومی درباره وضعیت منابع طبیعی جهان مقدمات برپایی کنفرانس مذکور را فراهم نماید. این کنفرانس از پنجم تا شانزدهم ژوئن ۱۹۷۲ و با شرکت ۱۳ هیأت از کشورها و سازمان‌های بین‌المللی برگزار شد. علیرغم اختلافاتی که بین نظرات گروه کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه‌یافته وجود داشت (در کنفرانس مذکور در حالی که کشورهای توسعه‌یافته بر موضوع کنترل آلودگی محیط زیست و مدیریت آن تأکید داشتند، کشورهای در حال توسعه با ترس از امکان تهدید حاکمیت‌های خویش (در ارتباط بهره‌برداری از منابع طبیعی خود) بر ارتباط منابع طبیعی با توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها تأکید می‌ورزند و آلودگی محیط زیست را فقط نگرانی کشورهای توسعه‌یافته و نه کل جامعه جهانی عنوان می‌کردند).

۳-۴. بند سوم: کنفرانس استکهلم تا کنفرانس ریو ۹۲-۱۹۷۲: طی دوره دوم که ورود رسمی سازمان ملل و برگزاری کنفرانس استکهلم آغاز می‌شود، تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل از ایجاد قواعد و مقررات پراکنده و موردی خارج شده و ضمن گسترش به حوزه‌های مختلف زیست‌محیطی انجام می‌یابد. در این دوره با توجه به حوادث مختلف همچون نشت از نفت‌کش‌ها، حادثه چرنوبیل، کاهش لایه ازن،

معاهدات و کنوانسیون‌های مهمی در زمینه ماهیگیری و حیات وحش، آلودگی‌های نفتی و هسته‌ای منعقد گردید. در این دوره، با افزایش یافته‌های انسان نسبت به منابع جاندار دریایی، گونه‌های وحشی همچنین وقوع حوادثی همچون نشت نفت از کشتی توری کانیون و بمباران اتمی دو شهر ژاپن توسط آمریکا و پس از دو جنگ جهانی حساسیت افکار عمومی را نسبت به مسائل و مشکلات زیست‌محیطی جهان برانگیخت و ضرورت انجام اقدامات جهانی برای مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی کره زمین را آشکار ساخت.

این تحولات با برگزاری کنفرانس ۱۹۷۲ استکهلم راجع به انسان و منابع طبیعی، به عنوان نقطه عطفی بسیار مهم و درخور توجه جامعه جهانی به مسائل منابع طبیعی منتهی شد و به اقدامات غیر مؤثر و پراکنده جامعه جهانی در زمینه محیط زیست پایان داد. طی این دوره موضوعات منابع طبیعی مورد توجه سازمان‌های بین‌المللی مختلف دولتی و غیر دولتی، از جمله مؤسسات تخصصی سازمان ملل متحد قرار گرفت و تعدادی ساختار بین‌المللی زیست‌محیطی دولتی و غیر دولتی نیز ایجاد شد. شاید مهم‌ترین دستاورد این دوره، شکل‌گرفتن اصل عدم استفاده زیانبار از سرزمین به نحوی که منجر به واردآوردن خسارت به سرزمین دیگر شود و یا با حقوق آنان در تعارض باشد، در زمینه منابع طبیعی بود که بر اساس آن مسئولیت بین‌المللی دولت آلوده‌کننده منابع طبیعی سرزمین دیگر کشورها قابل اثبات است.

۴-۲. کنفرانس ۱۹۷۲ استکهلم در خصوص منابع طبیعی

انسان: کنفرانس منابع طبیعی انسان اولین نقطه عطف در فرایند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل منابع طبیعی به شمار می‌رود. این کنفرانس حق برخورداری از محیط زیست سالم را به عنوان یکی از حقوق اساسی بشر به رسمیت شناخته، ارتباط تنگاتنگ توسعه پایدار با محیط زیست را مطرح نمود، فعالیت‌های پراکنده در فرایند تدوین و توسعه قواعد و مقررات بین‌المللی برای هماهنگ‌نمودن فعالیت‌های جامعه جهانی درباره منابع طبیعی را پیشنهاد کرد و تعدادی از اصول و بیانیه پایانی آن مبنای ایجاد قواعد عرضی بین‌المللی در حقوق

ناشی از اکتشاف و استخراج نفت از فلات قاره و پروتکل ۱۹۹۸ تهران برای کنترل نقل و انتقالات و دفع برون‌مرزی مواد زائد و خطرناک در دریا تکمیل گردیده است. بر اساس این رژیم حقوقی یک سازمان منطقه‌ای برای حمایت از منابع طبیعی دریایی و یک مرکز کمک‌های متقابل در موارد اضطراری در دریا، ایجاد شده است (۲۴).

در ۱۵ اکتبر ۱۹۷۸ بیانیه جهانی حقوق حیوانات رسماً در شورای مرکزی یونسکو در شهر پاریس اعلان گردید. مفاد این بیانیه توسط اتحادیه بین‌المللی حقوق حیوانات در سال ۱۹۸۹ مورد تجدید نظر قرار گرفت و در سال ۱۹۹۰ به رییس مجمع عمومی یونسکو تسلیم گردید و در همان سال منتشر شد. از ویژگی‌های مهم این دوره در فرایند توسعه حقوق بین‌الملل منابع طبیعی، ایجاد نهادهای بین‌المللی برای فعالیت در زمینه منابع طبیعی و مشارکت فعال نظام ملل متحد و سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای خارج از نظام سازمان ملل در زمینه ایجاد قواعد حقوقی بین‌المللی در ارتباط با ابعاد مختلف منابع طبیعی است. فعالیت و مشارکت و نقش برنامه منابع طبیعی سازمان ملل یونپ که در این دوره و بر اساس پیشنهاد کنفرانس استکهلم و به موجب قطعنامه ۲۹۹۷ مجمع عمومی سازمان ملل تشکیل و از سال ۱۹۷۳ رسماً فعالیت خود را آغاز کرده است.

طی این دوره علاوه بر یونپ نهادهای جدیدی نیز در زمینه منابع طبیعی ایجاد شدند که از جمله می‌توان به صندوق منابع طبیعی، کمیسیون توسعه پایدار، کمیسیون جهانی منابع طبیعی و تسهیلات جهانی منابع طبیعی اشاره نمود. پس از کنفرانس استکهلم، کنوانسیون در خصوص حفاظت فرهنگی و طبیعی جهان تحت نظارت یونسکو تهیه و تصویب شد و سپس در سال ۱۹۷۳ کنوانسیون واشنگتن درباره تجارت بین‌المللی گونه‌های وحشی حیوانی و گیاهی تدوین گردید که ماحصل آن اتحادیه بین‌المللی (IUCN) بود که در سال ۱۳۵۵ ایران جزء اولین گروه از ۲۱ کشور عضو کنوانسیون بود که IUCN بین‌المللی به آن ملحق شد (۲۳). در سال ۱۹۷۷ کنوانسیون حفاظت از منابع زنده دریایی قطب جنوب منعقد شد. در همین راستا موافقت‌نامه‌های متعددی در خصوص

گرم‌شدن هوا، افزایش آلودگی در دریاها، علاوه بر افزایش حساسیت افکار عمومی نسبت به منابع طبیعی، دولت‌ها را نیز به این واقعیت واقف می‌سازد که آلودگی و تخریب محیط زیست کره زمین یک واقعیت انکارناپذیر بسیار مهم، جدی و در عین حال گسترده بوده و فوری‌ترین و مهم‌ترین تهدید علیه زندگی توأم با رفاه و آسایش کلیه جوامع است و با توجه به ماهیت جهانی آلودگی منابع طبیعی ضرورت دارد تا دولت‌ها علاوه بر اقدامات ملی، همکاری‌های بین‌المللی خود را نیز توسعه دهند. بر این اساس طی این دوره نهضت وضع قوانین داخلی و ایجاد نهادهای ملی در زمینه منابع طبیعی در اکثر کشورها آغاز می‌گردد و توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست، با مشارکت فعال دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و افراد به عنوان پاسخی طبیعی به مشکلات و تهدیدات اقتصادی اجتماعی ناشی از آلودگی‌ها و تخریب منابع طبیعی با شتاب قابل‌توجهی ادامه یافته و به ایجاد قواعد و مقررات در زمینه‌های خاص و نهایتاً ایجاد رژیم حقوقی در بعضی زمینه‌های منابع طبیعی نظیر لابه ازن، مواد خطرناک و سمی و منابع طبیعی دریایی منجر می‌شود.

در طی این ۲۰ سال نیز همانند دوره قبل در زمینه‌های مختلف منابع طبیعی معاهدات دو یا چندجانبه زیادی منعقد شده است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها ایجاد رژیم حقوقی حفاظت از منابع طبیعی مناطق مختلف دریایی است. در این چارچوب علاوه بر فصل ۱۲ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها که از اهمیت ویژه‌ای در ایجاد قواعد و مقررات بین‌المللی درباره منابع طبیعی دریایی در سطح بین‌المللی برخوردار است، رژیم‌های حقوقی حفاظت از منابع طبیعی مناطق مختلف دریایی مانند رژیم حقوقی دریایی مدیترانه کنوانسیون ۱۹۸۶ بارسلون، خلیج فارس و دریای عمان، خلیج عدن و دریای سرخ، خلیج گینه و... نیز ایجاد شدند.

کنوانسیون ۱۹۷۸ کویت درباره همکاری منطقه‌ای برای حفاظت از منابع طبیعی دریای خلیج فارس شکل گرفته و با الحاق پروتکل ۱۹۷۸ کویت درباره همکاری منطقه‌ای در مبارزه با آلودگی دریا به وسیله نفت یا سایر مواد مضر در موارد اضطراری. پروتکل ۱۹۸۲ در خصوص آلودگی دریایی

کنفرانس ملل متحد در خصوص منابع طبیعی و توسعه در ۳ ژوئن ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیروی برزیل با شرکت بیش از ۳۰ هزار نفر از ۱۷۶ کشور شامل ۱۱۶ رئیس دولت، نمایندگان ۱۴۰۰ سازمان بین‌المللی غیر دولتی فعال در زمینه منابع طبیعی و ۹۰۰۰ خبرنگار آغاز و تا ۱۴ ژوئن موضوعات مختلف مربوط به منابع طبیعی و توسعه به عنوان یک معضل موجود در برابر انسان در آن مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

همچنین در حاشیه این کنفرانس دو کنوانسیون در خصوص تنوع بیولوژیک و تغییرات آب و هوایی برای امضای دولت‌ها مفتوح شد. کنفرانس ریو با بحث درباره موضوع منابع طبیعی به عنوان یک معضل جهانی، ضرورت هماهنگی روند توسعه کشورها با حفاظت از منابع طبیعی تأکید کرد و حفاظت از منابع طبیعی را به عنوان یک موضوع مهم بین‌المللی برای قرن آینده معرفی نمود و با پیشنهاد و ایجاد مقررات بین‌المللی زیست‌محیطی برای دستیابی به توسعه پایدار، تحول جدیدی را در فرایند توسعه حقوق بین‌الملل منابع طبیعی به وجود آورد. این کنوانسیون با تقویت نهادهای موجود و ایجاد نهادهای جدید به اقدامات جامعه بین‌المللی برای حفاظت از منابع طبیعی در چارچوب نهادهای بین‌المللی انسجام بیشتری بخشید.

ایران در سال ۱۳۷۵ به این کنفرانس پیوست و متعاقب آن انجمن‌ها و جمعیت‌هایی در داخل کشور به طور رسمی آغاز به کار کردند که از آن میان می‌توان از «جبهه سبز»، «جمعیت زنان مبارزه با آلودگی منابع طبیعی» و «انجمن حفظ محیط کوهستان» نام برد (۲۳).

۴-۵. بعد از کنفرانس ریو ۱۹۹۲: می‌توان این دوره را دوره واقع‌نگری، جامع‌نگری و اصلاحات و آشکارشدن اختلافات کشورهای مختلف جهان در زمینه منابع طبیعی نامید. طی این دوره قواعد و مقررات زیست‌محیطی بین‌المللی در چارچوب مفهوم توسعه پایدار، تکامل یافته و در موارد لزوم اصلاح می‌گردیدند تا با واقعیات جهانی هماهنگی داشته و در عمل قابل اجرا گردند و در مواردی نیز قواعد و مقررات جدیدی شکل می‌گیرند. در این دوره، دستور کار ۲۱ به عنوان

حفاظت از گونه‌های وحشی به امضا رسید. مجمع عمومی سازمان ملل در ۱۹۸۲ منشور جهانی طبیعت را تدارک دیده و در همه کنوانسیون‌ها پیروی از آن را متذکر شدند. در میان این استراتژی‌ها می‌توان به استراتژی حفاظت از جهان (World Conservation) نام برد. گسترش آلودگی‌ها و معضلات زیست‌محیطی به ویژه در مورد منابع طبیعی باعث شد تدابیری جهت حفظ آن، که میراث نسل‌های حاضر و آینده است، اندیشیده شود، لذا ۱۰ سال بعد از کنفرانس استکهلم در سال ۱۹۸۲، دومین سند مهم بین‌المللی تحت عنوان «منشور جهانی طبیعت» در زمینه حمایت از منابع طبیعی در یک مقدمه و ۲۴ ماده و به موجب قطعنامه شماره ۳۲۸۱ در ۲۸ اکتبر ۱۹۸۲ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسید (۲۵).

منشور جهانی طبیعت، برای ملاحظه متن منشور نگاه کنید به: اصل لازم و ضروری بهبود و تقسیم سیستم حیات را برای رفع نیازهای زیستی و تنوع ارگانیسم حیاتی بیان می‌کند، در نتیجه اصولی از منشور اظهار می‌کند که از طبیعت باید حفاظت شود و توسعه اقتصادی، اجتماعی باید متضمن حفاظت از طبیعت بوده و با اتلاف منابع طبیعی مبارزه شود و نیز مقررات اجرایی باید در راستای این مفاهیم، به طور کامل جهت حفاظت از طبیعت به کار گرفته شود.

۴-۴. کنفرانس ریو ۱۹۹۲ درباره منابع طبیعی و توسعه:

مجمع عمومی سازمان ملل متحد بر اساس پیشنهاد کمیسیون جهانی منابع طبیعی و توسعه ملی قطعنامه شماره ۴۴/۲۲۸/۱۹۸۹ برگزاری یک کنفرانس بین‌المللی درباره منابع طبیعی و توسعه (UNCED) در سال ۱۹۹۲ را تصویب نمود و طی آن از دبیر کل سازمان ملل خواست تا مقدمات برپایی این کنفرانس را فراهم آورد. بر این اساس کمیته مقدماتی کنفرانس با مشارکت فعال نمایندگان تمام دول عضو و نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی و غیر دولتی تشکیل شد و ۴ طی نشست موضوعاتی را که باید در کنفرانس مذکور مورد بحث قرار گیرند، مورد بررسی قرار داد (۱۵).

گرفت و در پایان نیز سندی جهت اجرایی‌کردن تصمیمات متخذه به تصویب رسید.

این موارد همگی در حکم قانون جمهوری اسلامی ایران بوده که موجب گسترش قلمرو اختیارات قضات در کلیه عرصه‌های زیست‌محیطی است. ده سال بعد در کنفرانس ژوهانسبورگ ما شاهد اجماع جهانی در اهدافی چون ریشه‌کنی فقر، آموزش همه افراد در سطح ابتدایی، برابری جنسیتی، کاهش مرگ و میر کودکان و توانمندسازی بیشتر زنان و بهتر شدن وضعیت مادران، مبارزه با بیماری‌هایی چون ایدز و مالاریا و مشارکت جهانی برای توسعه محیط زیست هستیم و در ادامه در کنفرانس ریو +۲۰ که در سال ۲۰۱۲ با تأکید بر اقتصاد سبز با محوریت کاهش فقر تشکیل گردید، گامی در توسعه مفهوم حفاظت محیط زیست در ابعاد مختلف آن شد و در کنفرانس ۲۰۲۲ ما شاهد اجماع جهانی در تحولاتی که در سایه و بروس کووید-۱۹ ایجاد شد، نگرانی‌های جدیدی را در بحث مسئولیت در کنترل و مدیریت حفاظت محیط زیست که انسان نیز بخشی از این محیط است را شاهد بودیم. در این کنفرانس‌های نامبرده شده، هرچند گامی در توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست برداشته شد، اما در هیچ یک از این کنفرانس‌ها به مسأله جرم‌انگاری زیست‌محیطی در ابعاد بین‌المللی توجهی نشان داده نشده است. در این چند دهه اخیر دولت‌ها تلاش کرده‌اند که در حقوق داخلی با تکیه بر قواعد حقوق عمومی و اسناد بین‌المللی قواعد و قوانین کیفری را برای حفاظت از محیط زیست به تصویب برسانند و این موضوع نیز بازتاب زیادی به خصوص در کشورهای توسعه‌یافته در زمینه‌هایی همچون بحث آلودگی‌های زیست‌محیطی ایجاد کرده است، هرچند که به طور کلی پاسخگوی جرائم زیست‌محیطی در سطح بین‌المللی نبوده است.

نتیجه‌گیری

بررسی قوانین داخلی کشورها و اسناد و مقررات منطقه‌ای و بین‌المللی نشان می‌دهد که در حال حاضر منابع طبیعی به یکی از ارزش‌های برتر جوامع انسانی تبدیل شده است و

یک برنامه اقدام بین‌المللی مورد استقبال تعداد زیادی از کشورها قرار می‌گیرد و مواردی از آن وارد قوانین داخلی کشورها می‌شود.

دو کنفرانس مهم در این دوره تشکیل می‌شود که اول کنفرانس نشست سران زمین +۵ و دومین کنفرانس ژوهانسبورگ است. پس از گذشت ۵ سال از برگزاری کنفرانس ریو، بر پایه تصمیم متخذه در همان کنفرانس، با شرکت سران و نمایندگان ۱۸۵ کشور جهان و با هدف بررسی و تجزیه و تحلیل دستاوردهای کنفرانس ریو، ارزیابی نحوه اجرا، موافقت‌نامه‌های مصوب آن و تصمیم‌گیری درباره اقدامات ضروری جهت پیشگیری از تخریب بیشتر منابع طبیعی و دستیابی به توسعه پایدار و در قالب نوزدهمین نشست ویژه مجمع عمومی سازمان ملل از ۲۳ تا ۲۷ ژوئن ۱۹۹۷ در مقر سازمان ملل در نیویورک برگزار شد.

این نشست در پی اختلافات موجود بین کشورهای در حال توسعه و کشورهای صنعتی در زمینه تأمین منابع مالی و انتقالی فناوری لازم به کشورهای در حال توسعه و اختلاف بر سر مذاکره مجدد در مورد دستور کار ۲۱ از یکسو و اختلافات بین امریکا و اتحادیه اروپایی بر سر تعیین یک جدول زمانی برای کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای از سوی دیگر، بدون دستیابی به نتیجه و با صدور بیانیه‌ای تحت عنوان برنامه‌ای برای اجرای فراتر دستور کار ۲۱ به کار خود پایان داد. در سال ۲۰۰۲ چهارمین بیانیه و متن غیر الزام‌آور حقوقی آن در ژوهانسبورگ آفریقای جنوبی به تصویب رسید. اعلامیه ژوهانسبورگ یا توسعه پایدار چیزی نبود جز تکرار اصول بیانیه ریو و به لحاظ عدم ارائه راه‌کارهای حقوقی برای حفظ منابع طبیعی جهانی یک بیانیه موفقیت‌آمیز تلقی نمی‌شود. این اجلاس که بزرگ‌ترین اجلاس در مورد توسعه پایدار تاکنون بوده است، از تاریخ ۲۶ اوت تا ۴ سپتامبر ۲۰۰۲ (۴ تا ۱۳ شهریور ۱۳۸۱ ش.) با هدف بررسی و ارزیابی اجرای دستور کار ۲۱ که در اجلاس ۱۹۹۲ ریو به تصویب رسیده بود، برگزار شد. در این اجلاس راه‌های مبارزه با فقر، تخریب منابع طبیعی، مقابله با رشد بی‌رویه جمعیت و... مورد بررسی قرار

جرائم زیست‌محیطی به نهادهای قضایی، تساهل قضات نسبت به جرائم زیست‌محیطی و احتمال اندک مجازات‌شدن، یکی از آسیب‌های حقوقی کیفری در حوزه منابع طبیعی به شمار می‌رود.

مشارکت نویسندگان

سیدحامد شجاعی: نگارش مقاله، جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها، گردآوری منابع.

علی‌اکبر اسمعیلی و حسین میری: نگارش مقاله، نظارت و راهنمایی مقاله.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

عنايت ویژه سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای نظیر برنامه منابع طبیعی ملل متحد، سازمان بهداشت جهانی، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اروپا، جامعه اقتصادی ملل متحد، شورای اروپا و... به این مقوله و صدور قطعنامه و توصیه‌های متعدد پیرامون آن، نشان‌دهنده توجه ویژه جهانی به مسأله منابع طبیعی است. این ویژگی قواعد حافظ ارزش‌های زیست‌محیطی را شایسته حمایت کیفری و غیر کیفری می‌کند. افزون بر این در کشورهایی که ارزش‌های یادشده مقبولیت اجتماعی نیافته و یا در حال به دست‌آوردن چنین جایگاهی هستند، حقوق کیفری نقش مؤثری در ایجاد و نهادینه کردن ارزش‌های زیست‌محیطی ایفا می‌کند.

زمینه مشکلات زیست‌محیطی چیزی نیست جز فرهنگ‌سازی و با اندکی کاوش می‌توان دریافت که یکی از مهم‌ترین مشکلات و موانع موجود در عرصه حفاظت از منابع طبیعی در ایران نبود آگاهی و اطلاعات در میان لایه‌های اجتماع است و نیز نمی‌توان انتظار داشت اجرای قوانین منابع طبیعی تمام مشکلات و معضلات زیست‌محیطی را حل نماید، چراکه نقش عوامل دیگر از قبیل آگاه‌سازی مردم و نهادینه کردن این مقوله در رفتار و فرهنگ اجتماعی بسیار مهم و چشم‌گیر است، ولی مسلماً پیشگیری از آلودگی و تخریب منابع طبیعی و تنظیم روابط بین انسان و منابع طبیعی بدون وجود قواعد حقوقی الزام‌آور میسر نیست. بنابراین تنوع مقررات در حوزه منابع طبیعی لزوماً به معنای حفاظت و حمایت مؤثر از منابع طبیعی نیست، زیرا تأثیرگذاری مطلوب مقررات، مستلزم سازوکارهای اجرایی و نظارتی است.

مدیریت منابع طبیعی در بسیاری از کشورها به خصوص در کشورهای در حال توسعه همچون ایران نه تنها به واسطه قوانینی حاصل می‌شود، بلکه تمهیداتی نظیر دستورات اداری، استانداردهای فنی و... نیز در آن مؤثرند. در اصل ۲۱ بیانیه استکهلم به روشنی ذکر شده است. این کنفرانس با اینکه حق مالکیت دولت‌ها را بر منابع طبیعی به رسمیت می‌شناسد، اما اعمال این حق را مشروط به رعایت سیاست‌های منابع طبیعی می‌داند. اکنون به دلیل نظارت ضعیف، عدم گزارش بسیاری از

References

1. Kattumuri R. Sustaining natural resources in a changing environment: Evidence, policy and impact. *Contemporary Social Science*. 2018; 13(1): 1-16.
2. Lampert A. Over-exploitation of natural resources is followed by inevitable declines in economic growth and discount rate. *Nature Communications*. 2019; 10(1): 1-11.
3. Amirova I. The Overexploitation of Natural Resources in Arid Central Asia. The Case of Hungry Steppe: Can a Collapse be a Solution? *International Journal of the Commons*. 2022; 16(1): 120-136.
4. Madani K. Have international sanctions impacted Iran's environment? *World*. 2021; 2(2): 231-252.
5. Banan GA. Human environment and prevention of its pollution. Tehran: National Association for Protection of Natural Resources and Human Environment; 1982. [Persian]
6. Aryanpur Kashani A. The new unabridged English - Persian Dictionary. Tehran: Amir Kabir Publications; 1987. [Persian]
7. Moin M. A persian dictionary. Tehran: Zarin Press; 2011. [Persian]
8. Mashhadi A. Terminology of environmental law. Tehran: Khorsandi Press; 2010. [Persian]
9. Taghizadeh Ansari M. Environmental Laws in Iran. Tehran: Samt Publications; 2008. [Persian]
10. Entezari A. Civil liability due to environmental damages: (Comparative study in Iranian and European Union laws). Tehran: Mokhatab Press; 2015. [Persian]
11. Bahrani Soltani K. A collection of topics and methods of environmental urbanization. Tehran: Shahidi Publications; 1992. [Persian]
12. Habibi MH. Lectures on environmental law, public law orientation. Tehran: Islamic Azad University, Tehran Branch; 2013. [Persian]
13. Wilkinson D. Environment and law. London: Routledge; 2005.
14. Ward B, Dubos R. Only one earth. The care and maintenance of a small planet. Harmondsworth: Penguin Books Ltd; 1972.
15. Firouzi M. The right to the environment in international documents and Islam. Master's Thesis. Qom: Mofid University; 2012. [Persian]
16. Mahpouyan M. Comparative study of hunting and hunting laws of Iran, India and Kenya. Master's Thesis. Tehran: Islamic Azad University of Research Sciences; 2013. [Persian]
17. Ghasemi N. Environmental Criminal Law. Tehran: Jamal al-Haq Press; 2005. [Persian]
18. Abdul Wahed K. Dictionary of Legal Terms Arabic, French, English (Arabic, French, English). 1st ed. Beirut: Arab Renaissance Library; 1986. p.150. [Arabic]
19. Freedman B. Environmental ecology: The impacts of pollution and other stresses on ecosystem structure and function. Amsterdam: Elsevier; 2013.
20. Dabiri M. Environmental pollution. Tehran: Etehad Press; 1996. [Persian]
21. Miller GT, Spoolman S. Living in the environment: principles, connections and solutions. Boston, Massachusetts: Cengage Learning; 2011.
22. Gundling L. (1990). The status in international law of the principle of precautionary action. *International Journal of Estuarine and Coastal Law*. 1990; 5(1/2/3): 23-30.
23. Zaker Ardakani M, Arashpour A. Investigating the fundamental principle of deterrence in international environmental law. *Environmental Science and Technology*. 2022. 23(12): 55-63. [Persian]
24. Bunker AL. Protection of the environment during armed conflict: One Gulf, two wars. *Rev Eur Comp & Int'l Envtl L*. 2004; 13(2): 201-213.
25. Karimi M, Mosafa N. The objectives of the United Nations Conference on the Environment and Development and the Development of Strategies and Regulation of Treaties. *Journal of Foreign Policy*. 1992; 2(6): 1-51. [Persian]